

KMETIJSTVO IN TRGOVINA NA GORIŠKEM V NOVEM VEKU: KMEČKI UPOR LETA 1713 IZ GOSPODARSKOZGODOVINSKE PERSPEKTIVE

Aleksander PANJEK
IT-34135 Trst, Via G. C. Barni, 8

IZVLEČEK

Goriško so sestavljala območja z zelo različnimi geografskimi značilnostmi (nižina, Kras, Brda, gorato gornje Posočje), ki so se razlikovala tudi po pretežni kmetijski proizvodni usmeritvi. Kot skupni element se v prispevku izpostavlja povezanost tako plemstva kakor tudi kmečkega prebivalstva s tržiščem. V ta okvir je postavljen pregled ustaljenih gospodarskih interesov, ki jih je uvedba novih davščin v prvih letih 18. stoletja ogrozila, ter različnih reakcij na uvedbo le-teh, vključno s kmečkim uporom leta 1713.

Ključne besede: kmetijstvo, trgovina, gospodarska zgodovina, Goriška, kmečki upori

S prihodom pod habsburško oblast ob izumrtju rodbine goriških grofov (1500) se je Goriška grofija znašla na obrobju velike srednjeevropske združbe raznolikih dežel. Zаметki tega, čemur danes pravimo Goriško, segajo prav v čas goriških grofov, ki so iz svojih posestev na tem območju ustvarili teritorialno celoto z upravnim središčem v Gorici. V času njihove oblasti je Gorica dobila naziv mesta, nastali so goriški deželni stanovi, snovali sta se deželna enovitost in identiteta. Iz Gorice so grofje najprej vodili svojo ekspanzionistično politiko, nato pa samo še upravljali svojo padajočo politično pomembnost v odnosu s sosedi (Štih, 1994, 11-34). Pod Habsburžani je Goriška postala in ostala izrazito obmejna provinca. K taki podobi sta prispevali tako njena geografska lega na jugozahodnem robu habsburške državne entitete kakor tudi dejstvo, da je njena dolga zahodna meja sovpadala z avstrijsko-beneško državno mejo. Lega ob meji je bila za Goriško grofijo odločilnega pomena predvsem z gospodarskega vidika, saj so čez njeno ozemlje potekali tokovi tako meddržavnega kot tudi medregijskega in lokalnega trgovinskega prometa.

Značilnost trgovanja je na tem območju bila ta, da so se izkoriščale raznovrstne prednosti, ki sta jih nudila močno razčlenjeni obris državne meje in obstoj številnih enklav, tako avstrijskih na beneškem ozemlju

kakor tudi obratno. Čeprav se Avstrija in Benetke še dolgo po zaključku vojne iz let 1508-1516 nista sporazumeli in začrtali dokončne meje, se je položaj s časom le ustalil. Tako je kljub svoji nedefiniranosti in kasnejši "vojni za Gradišče" (1615-17) državna meja zdržala v bistvu nespremenjena skoraj tri stoletja, to je do propada Beneške republike (1797). Prav tako pomembna je za gospodarstvo južnejših predelov grofije, torej zlasti Gorice, njene bližnje okolice in Krasa, bila prisotnost avstrijskih pomorskih pristanišč v Trstu in Štivanu pri Devinu ter seveda tudi beneških, predvsem tistih na območju tržiške enklave. Važno vlogo so igrale tudi rečne plovne poti in pristani v spodnjem toku reke Soče. Krajevne oblasti in državni uradi v Gorici, Trstu in na Koroškem kakor tudi notranjeavstrijska vlada in komora v Gradcu so se skozi vse 16. in 17. stoletje morale ukvarjati s tem, da se trgovci izogibajo predpisanim trgovskim potem in se s tem izmikajo plačilu mitnin in carinskih pristojbin. Da bi se izognili večkratnim obdavčitvam tovara, so namreč trgovci, prevozniki, ladjarji in čolnarji načrtno izkoriščali vrzeli, ki so zijale v mreži nadzora obmejne in čezmejne trgovine. Grof Thurn je npr. skozi štivansko pristanišče do Krmina vodil promet soli, ki je nato v Krminu šla v drobni promet, ne da bi se plačevala kakršnakoli pristojbina. Z njo so se oskrbovali kmetje z Brd in ostale okolice, pa tudi Tolminci, ki so se

na svoji poti nazaj v tolminsko gospostvo se naprej izmikali plačevanju mitnin. S to soljo se je skratka dogajalo "veliko tihotapstva" (SLAG, HKS, 122, 6).

Poglavje zase je trgovina z vinom. Pridelovanje, prodaja in preprodaja vina so predstavljali poglavitni vir denarnih prihodkov velikemu delu goriškega plemstva, svoje koristi pa je od tega imelo tudi kmečko prebivalstvo. Zanimanje plemstva za vino se nazorno kaže v njegovi težnji, da si prilasti čim večjo količino vinske proizvodnje in da obvlada tržišče.

Na ozemlju celotne grofije so za podložnike veljale omejitve in delne prepovedi prodaje vina. Tako je bila prodaja v grofiji do jurjevega (24. april) prosta, zatem pa omejena na gospostva. V takih monopolnih razmerah se je cena s prvotnih 2 do 3 soldov po bokalu mogla povzpeti do 14 oz. 15 soldov, v izključno korist plemstva, ki je poleg tega bilo tudi glavni proizvajalec vina (Panjek, 1996, 50-51). Proizvodnja na dominikalnih vinogradih, ki so se obdelovali z rabotnim delom podložnega prebivalstva, pri tem ni bila najpomembnejša, saj je v skupnem sestavu rente od vina predstavljala njen manjši, pa čeprav ne ravno nezanemarljivi del. Veliko bolj pomembno je bilo prilasčanje večjega dela proizvodnje iz podložniških kmetij, ki je potekalo skozi različne naslove. Vino se je v prvi vrsti pobiralo v obliki činznih dajatev oz. najemnin v naravi ter desetine. Poleg teh osnovnih oblik, ki so veljale tako v kraških gospostvih kot v nižinski avstrijski Furlaniji in v Brdih, so se v slednjih dveh, ki sta bili izrazitejši vinorodni območji, uporabljale še druge.

Tako za Brda kot za nizino je v primerjavi s Krasom in gornjim Posočjem v glavnem veljala večja razdrobljenost in nižja stopnja oblasti tamkajšnjih gospostev in plemiške posesti nasploh. Kmečke gospodarske enote so se tu, podobno kot v širokem delu severnih in osrednjeitalijanskih dežel (Giorgetti, 1974, 33-71), podeljevale v mešani obliki fiksnega (vnaprej določenega) in déležnega (od proizvedene količine odvisnega) najema. Fiksni del najemnine so sestavljale tako dajatve v naravi kot v denarju ali kombinacija obeh, déležna kvota pa je tu vedno pomenila polovico vinske proizvodnje. Podelitev je pogostoma bila kratkotrajna, v tem primeru pa navadno omejena na petletno obdobje. Če ob izteku ni bilo posebnih vzrokov za odpoved, se je pogodba avtomatično obnovila. V urbarjih gospostva Dobrovo iz 17. stoletja (ASPC, Urb., 233-247) zasledimo, da je imetnik kmečke gospodarske enote za svojo fiksno najemnino oddajal določeno količino vina, včasih tudi denarja, poleg tega pa še perutnine in jajc. Le poredkoma je fiksna najemnina obsegala tudi dajatve v pšenici, ovsu ali rži. Déležna kvota pa se je vedno izplačevala izključno z vinom, in sicer s polovico proizvodnje. Dodatno količino vina je gospod prevzemal z

desetinami, izključno z vinom pa so se izplačevali še kmečki dolgovi. Težnja plemstva k prisvojitvi čim večjega deleža vinske proizvodnje se torej skozi primer gospostva Dobrovo kaže v vsej svoji razsežnosti. K temu cilju so bili naravnani vsi prihodkovni naslovi: fiksna in déležna najemnina, desetina, izplačevanje dolgov in dominikalna proizvodnja.

Močna proizvodnja zlasti v Brdih, pa tudi v nižini in deloma na Krasu, je bila namenjena tako krajevni porabi kot trgovini na večjo razdaljo. Pomembni odjemalci goriških vin so skozi ves novi vek bili koroški trgovci in prevozniki, v trgovanju s Koroško pa je kot glavni dobavitelj največje interese in koristi imelo prav goriško plemstvo. Goriško vino se je na Koroško prevažalo po soški cesti skozi Tolmin, Bovec in čez Predel v Trbiž. Korošci so sicer dober del nakupov sklepali tudi s furlanskimi (tj. beneškimi) proizvajalci in se v tem primeru za pot nazaj posluževali predvsem ceste po Kanalski dolini. V trgovini z vinom je nemajhno vlogo igrala tudi živahna tihotapska dejavnost na območju Brd in bližnje nižine: razlike v obdavčitvi in pomanjkanje uspešnega obvladovanja mejnega področja (tako na avstrijski kot na beneški strani) so izkoriščali pripadniki vseh stanov.

Poleg vina, za katerega je Gorica bila važno tržišče (Tucci, 1991), se je skozi pokrajino stekal predvsem promet s koroškim in kranjskim blagom, namenjenim na Beneško. To so bili predvsem železo in železni izdelki ter lanena platna. Iz Kranjske sta se na Goriško uvažala tudi žito in živina, tako za krajevno porabo kot za nadaljnji izvoz.¹ Sicer je bila Gorica manj pomemben uvozni mejni prehod beneškega blaga za notranje-avstrijske dežele kot Tablja (Pontebba), Trst in Bocen (Bozen/Bolzano). Kar se je v Gorico uvažalo z Beneškega, je bilo skoraj izključno namenjeno zadostitvi krajevnega povpraševanja (SLAG, HKS, 122, 7, 1-88). Iz poročil raznih komornih uslužbencev, ki so na Goriškem službovali v različnih obdobjih 17. stoletja, dobimo sliko dežele, v kateri je tihotapstvo bilo splošen pojav. Iz Kranjske preko Krasa ali Vipavske doline na Goriško ter s Krasa preko Valona na tržiško beneško ozemlje so se tihotapili vino, žito in živina. Skozi kanalsko gospostvo, skozi tolminsko glavarstvo in iz njega, čez gore na Bohinjskem proti Kobaridu ter z Bovškega pa se je na Beneško tihotapila predvsem živina, vse to pa, po besedah goriškega komornega uradnika, "nasilno in skrivno" (SLAG, HKS, 121, 1, 121-124). V poročilu dvornega knjigovodje iz leta 1691 zasledimo tudi trditve, da so v tihotapstvu na Goriškem organizacijsko vlogo imeli nekateri župniki in kurati (SLAG, HKS, 122, 6).

Tudi v gornji Soški dolini, podobno kot v ožji, južni Goriški, je imela državna meja pomembno gospodarsko

1 Za popolnejšo obravnavo prometnih tokov in trgovine nasploh na tem in širšem območju glej F. Gestrin, 1965.

vlogo. Tolminsko je bilo s prometnega vidika izrazito prehodno področje. V tamkajšnjem glavarstvu se je namreč nahajalo vozlišče trgovskih prometnic v smeri vzhod-zahod in sever-jug, skozenj se je stekal promet med notranjeavstrijskima deželama Kranjsko in Koroško, grofijo Goriško in beneško Furlanijo. Toda geografska lega, točneje orografska podoba dežele, je še na drug način sooblikovala značaj tolminskega gospodarstva. Kljub relativno nizki nadmorski višini Soške doline je kmetijstvo namreč tu imelo izrazite gorske značilnosti, saj je omejena površina dolinskega, poljedelstvu najprikladnejšega sveta, agrarno dejavnost močno usmerjala v živinorejo. Prisotnost travnatih površin je bila že v samih večjih dolinskih naseljih zelo opazna, z vzponom na pobočja pa so travniki in senožeti znatno prevladovali nad polji (Panjek, 1993-94, 9-11, 64-77). Odločilna vloga živinoreje je hkrati poudarjala pomen povezanosti s tržiščem, saj so se prireja in pridelki živinoreje lahko koristno vnovčili predvsem s prodajo. Na Tolminskem so bile trgovske vezi s Čedadom in Furlanijo že od srednjega veka dalje zelo tesne in tudi v novem veku, ko se je dogradila cestna povezava z Gorico,² niso povsem zamrle. Da je bilo tako, nazorno izpričuje že Rutarjeva navedba o sporu med Tolminci in mestom Gorico o dobavi živine za zakol in pridelkov živinoreje. Ko je goriški glavar leta 1628 objavil prepoved prodaje na Beneško, se je tolminska pritožba v Rutarjevem prevodu glasila takole: "Goričani, katerim prodajamo svoje živinske pridelke, zahtevajo od nas, naj bi samo njim dajali svoje blago, in vendar nismo mi nikoli terjali, da bi oni samo nam svoje vino prodajali. Prepoved, zunaj dežele kupčevati, pomeni za nas toliko, kakor ukaz, da moramo svoje pridelke tisti kup prodajati, kakor ga bodo Goričani določevali, in da ne smemo več sala in masla pridelovati, kakor ga bodo Goričani porabili mogli" (Rutar, 1882/1972, 158-9). Ukaz se nadalje ni izvrševal, izjave Tolmincev pa nedvoumno pričajo o njihovi visoki stopnji zavesti glede svojih interesov in zakonitosti trgovanja nasploh.

Če pomislimo na reliefno podobo celotnega teritorija pod goriško upravo, se nam tako rekoč sam po sebi ponudi vtis skrajno raznolike dežele, v kateri so soobstajali nižinski, kraški, gričevnat in gorski svet. V vsakem od njih sta se agrarna krajina in proizvodna usmerjenost razlikovali od le-teh v sosednji pokrajini. Kmetijska proizvodnja je v nižini obsegala predvsem pšenico in vino, v Brdih je daleč prevladovalo vinogradništvo, na kraški planoti je ob vinogradništvu in živinoreji pomemben delež imelo pridelovanje različnih žitaric, pa čeprav v neugodnih razmerah. Kako je človek izkoriščal naravne

danosti v gornjem Posočju, pa smo pravkar omenili. V taki raznolikosti pokrajine in agrarne proizvodnje kot skupna gospodarska značilnost podeželskega prebivalstva Goriške grofije prav gotovo izstopa tesna povezanost s tržiščem.

Na podlagi nekaterih pokazateljev (SLAG, HKS, 112, 2) lahko sklepamo, da je na Krasu hubna razdrobljenost že v drugi polovici 16. stoletja tako napredovala, da je za tamkajšnje podeželsko prebivalstvo bilo delovanje v mali trgovini, prevozništvu in tihotapstvu pravzaprav nuja. Brez tega se raven preživetja enostavno ni mogla doseči. Toda razdrobljenost kmečkih gospodarskih enot si je verjetno treba razlagati ne samo kot vzrok za to, da je kmet posegal v trgovino, ampak tudi kot posledico obstoja take možnosti sploh. Preživetje na premajhni kmetiji je namreč po eni strani sililo kmeta, da se udeležuje v trgovini, po drugi pa je prav prisotnost neagrarnih dohodkov dopuščala višjo raven razdrobljenosti (Panjek, 1997).

Na območju Brd je vlogo veznega člana s tržiščem igralo predvsem vinarstvo. Kljub visoki stopnji odplačevanja bremen v vinu in zakonskih zaprek je vendarle tudi briški kmet, in ne samo njegov gospod, do neke mere mogel prodati svoje vino. Sicer bi zakonske omejitve, ki smo jih že prej omenili, ne imele razloga za obstoj.

Iz arhivskega gradiva o trgovinskem prometu na širšem območju Julijskih in Karnskih Alp ter Karavank v 17. stoletju jasno izhaja, da se je tudi tamkajšnje prebivalstvo v veliki meri posvečalo tovarništvu, mali trgovini in tihotapstvu s svojimi izdelki, še posebej pa z vinom, čez deželne in državne meje.³ Dejavnost na soški cesti med Gorico oziroma Kobaridom in Koroško dobimo tudi Tolmince, prebivalce kobariškega kota in bovškega glavarstva. Isti viri nam tudi eksplicitno povedo, da za odplačevanje vseh gosposkih, deželnih in državnih bremen prihodki od samega gorskega kmetijstva niso zadostovali. Zaradi tega moramo prevozniško in trgovsko (ter tihotapsko) dejavnost podložnikov gospostev v alpskih in predalpskih dolinah razumeti predvsem kot iskanje dodatnih prihodkov. Jasno je, da so obstajali posamezniki, ki so se ukvarjali izključno s trgovino. Istočasno pa teh figur ne moremo popolnoma ločiti od ruralnega sveta, iz katerega so izhajale, kakor tudi ne smemo potegniti stroge ločnice med kmetom, prevoznikom, malim trgovcem in tihotapcem: kmet-podložnik je na tem območju redno posegal po neagrarnih virih dohodka. Sicer je o bistvenem pomenu trgovske dejavnosti za kmečko prebivalstvo na Kranjskem že pred leti pisal Ferdo Gestrin (1973), ki je v

² Za podatke o času gradnje soške ceste ter o značilnostih prometa na njej glej U. Tucci, 1991 ter V. Rajšp, 1994.

³ Kot primere arhivskega gradiva, v katerem koroški mitniški upravitelji v 17. stoletju omenjajo prevozniško in tihotapsko dejavnost prebivalcev alpskih in predalpskih dolin, se tu navede KLAK, SA, 619. Ta tema je bila posebej obdelana za območje Karnije, prim. Bianco, 1995. Najnovejši izsledki in interpretacije o pojavu kramarstva in sezonskega izseljevanja iz Karnije so zbrani v zborniku Ferigo-Fornasin, 1997.

oviranju svobode dostopa in nastopanja na tržišču videl celo skupen dejavnik kmečkih uporov na slovenskem naseljitvenem ozemlju v novem veku.⁴ Taka interpretacija se v dobri meri prileže tudi tolminskemu uporu iz leta 1713, še posebej, če, tako kot v tem prispevku, nanj gledamo s pretežno gospodarskega vidika. Pa preidimo k pregledu gospodarskih dejavnikov, ki so leta 1713 na Goriškem privedli do nastanka širokega kmečkega uporniškega gibanja, znanega pod imenom "veliki tolminski punt".

Razumevanje dogajanja na Goriškem v prvem tri-najstletju 18. stoletja ne more mimo dejstva, da se je istočasno odvijala španska nasledstvena vojna (1701-1714). Državne blagajne so za kritje vojnih stroškov potrebovale vedno novih prihodkov, zato se niti Goriška grofija ni izognila uvedbi novih davščin. Vsota rednih državnih bremen, ki jih je nosila grofija, je letno znašala preko 10.000 goldinarjev, prihodki cesarskih mitnic pa so znašali približno 17.000 goldinarjev. V izrednih razmerah so se rednim davkom dodajali izredni, tako da je v obdobju 1703-1711 vsota raznih izrednih bremen dosegla skupni znesek 120.000 goldinarjev.⁵

Pri interpretaciji takratnega dogajanja je tudi potrebno upoštevati, da je na Goriškem plemstvo prevladovalo tako v institucionalnem kakor tudi v gospodarskem in družbenem življenju. Goriški deželni stanovi so bili predstavniško telo izključno plemiškega stanu, skozi njihovo upravno delovanje pa so se podpirali in branili skorajda izključno interesi plemstva. Brez institucionalnih in gospodarskih vzvodov meščani in kmetje tudi niso mogli bistveno vplivati na upravo dežele, stališča mestnega magistrata ter kmečke pritožbe pa praviloma niso naleteli na poseben posluš niti v graških vladnih uradih.

V okviru povečanega državnega davčnega pritiska sta bila v letih 1705 oz. 1707 v Goriški grofiji uvedena daca na meso in na vino, v zakup pa so ju dobili prav deželni stanovi. Uvedbo daca na vino⁶ je sicer grof Gerolamo della Torre (Thurn) graški komori predlagal že leta 1704, se sam ponudil kot zakupni izterjevalec in naslednje leto zakupno pogodbo v resnici tudi sklenil. Stanovi so se Thurnovemu načrtu od vsega začetka odločno zoperstavili, češ da je za grofijo poguben, in sami sebe pri komori predstavljali kot edinega možnega nepristranskega kandidata za izterjavo nove davščine. Svoja izvajanja so podkrepjevali z argumentom, da je v

deželi vino edini vir prihodkov ter da bi dac pri kmetih mogel izzvati "nevarne vstaje" (ASPG, SP I, P 43, 203-206; P 44, 4, 8). A brez uspeha. Zato je po podelitvi daca Thurnu večji del goriškega plemstva grofa pri pobiranju davkov oviral toliko časa, dokler ga ni prisilil, da je s pobiranjem odnehal.⁷

Tako ravnanje so plemstvu narekovali interesi v trgovini z vinom. Koliko mu je bila le-ta pomembna, lahko razberemo tudi iz Leopoldovega patenta (1689) o izterjavi daca na vino v mestu Gorici, kjer se med drugimi omenja, kako se "đacarju zelo čudno zdi, da vsakokrat, ko gre terjat dac od plemstva, ga ti brez vsakega izplačila, a z žalitvami in grožnjami odslovijo" (ASPG, SP I, R 18, 48). V patentu se je tudi ukazovalo, naj se proti neplačnikom ukrepa ne glede na to, če gre za plemiče ali navadne gostilničarje in meščane, glavar pa naj odredi potrebno pomoč oboroženih mož. Temu navkljub so samo dve leti kasneje goriški odborniki⁸ v pogodbi za izterjavo mestnega daca na vino nekemu Codelliju naročali, naj se najstrože ravna po javnem razglasu iz leta 1689, "razen do prečastitega deželnega plemstva, ki je obvezano plačevali samo, kot se je to opravljalo v preteklosti pred objavo omenjenega javnega razglaša" (ASPG, SP I, P38, 45). Da bi se izognili plačevanju pristojbin, so torej deželni stanovi preko svojih odbornikov že običajno in popolnoma odkrito izvajali pritisk na izterjevalce daca na vino. Plemstvo je na območju svojih gospostev bilo že itak oproščeno plačevanja davščin na vino (ASPG, SP I, P 43, 42) in je po jurjevem uživalo monopol nad njegovo prodajo, s takimi upravnimi postopki pa si je zagotavljalo se neobdavčeno prodajo v mestu.

Stanovi so si naposled le uspeli zagotoviti izterjavo vinskega daca, a šele leta 1707, saj jim do takrat graška komora ni bila pripravljena zaupati. V vladi so se namreč bali, da Goričani ne bi poravnali svojih obveznosti, tako kot v primeru mesnega krajcarja, ki je bil uveden že 1705 in podeljen v zakup prav stanovom. In v resnici so se dolgovi goriških stanov do komore kopičili. Dac na vino so stanovi upravljali v triletju 1707-1710, zanj pa naj bi plačevali 5000 goldinarjev letno, za dac na meso pa naj bi v triletju 1705-1708 komori letno oddali 6000 goldinarjev. Ob izteku obeh pogodb je skupni dolg stanov znašal 9440 goldinarjev. Zaradi tega je komora poiskala zanesljivejšega izterjevalca in ga dobila v Jakobu Bandlu.

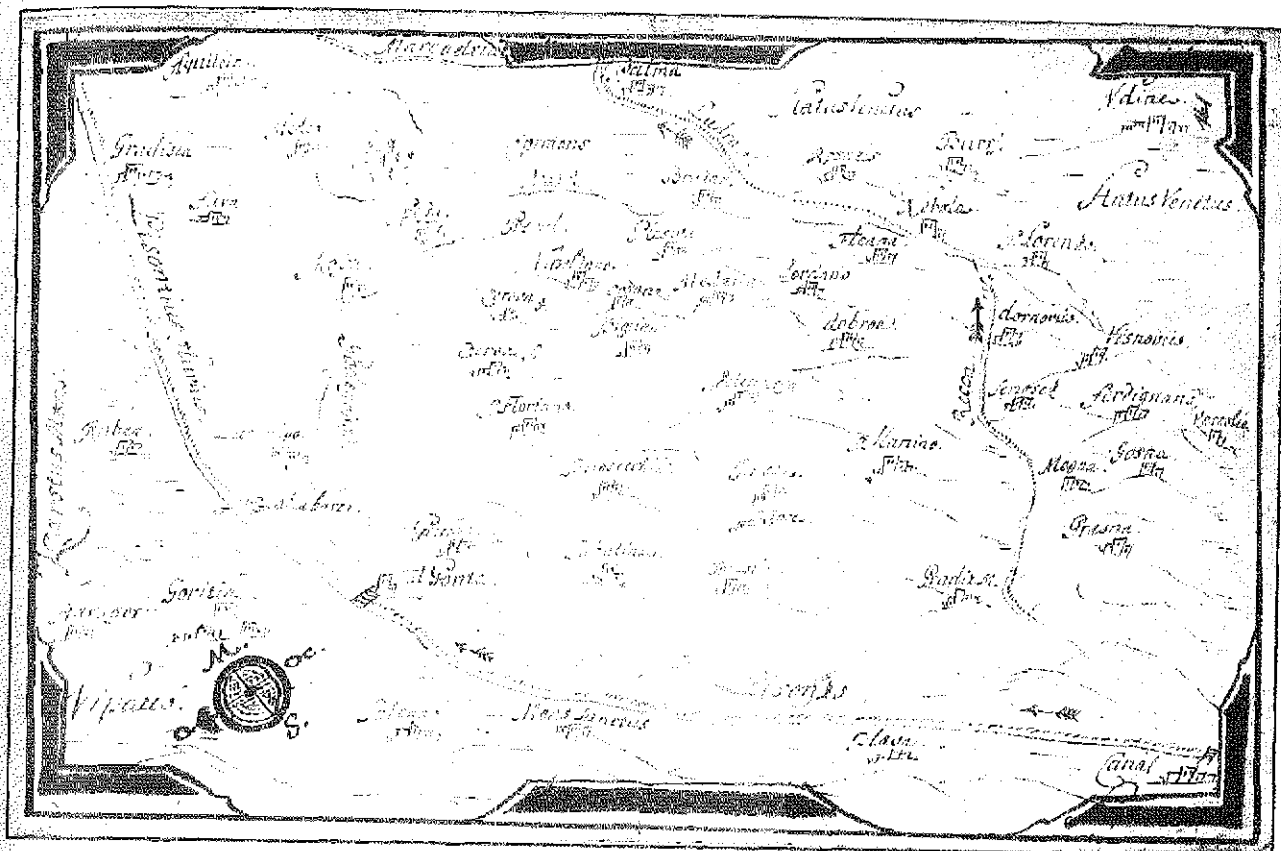
4 O splošnosti pojava kmečke trgovine na Slovenskem je Gestrin že razpravjal v svoji Trgovini slovenskega zaledja (Gestrin 1965).

5 Navedene zneske smemo sprejeti le pogojno, saj so povzeti iz dokumentacije goriških deželnih stanov, kjer se razni izračuni med seboj ne skladajo, sama državna uprava pa je njihove podatke zavračala kot netočne (ASPG, SP I, P 46, 37, 266). V skupno vsoto 120.000 goldinarjev so všteti tudi prihodki od dacev na vino in meso iz obdobja zakupa deželnih stanov.

6 Na novo uvedeni dac na vino je v bistvu pomenil razširitev izterjevanja tudi na podeželje, saj se je v mestu in v njegovi okolici (do oddaljenosti ene italijanske milje) pobiral že od konca 16. stoletja dalje.

7 Peripetije, ki jih je dac na vino doživel od svoje uvedbe, se podrobneje obravnavajo v Panjek, 1996.

8 Deželni stanovi so redno upravo prepuščali skupini štirih odbornikov, izvoljenih iz svoje srede.

Pogled na obmejno področje jugozahodne Goriške grofije (17. st.) (KLAK Ständisches Archiv, C-Akten, Abteilung I, Sch. 314, f. 161).

View of the frontier region of the southwestern Gorizia County (17th century) (KLAK Ständisches Archiv, C-Akten, Abteilung I, Sch. 314, f. 161).

Oddajanje pobiranja davkov v zakup je bilo v novem veku ustaljena praksa, s katero si je država - zastavitelj zagotavljala redno vplačevanje, istocasno pa se izognila direktnemu nastopu. Dobitnik zakupa je zato mogel dokaj svobodno določati način izterjave, tudi mimo določb, saj si je navsezadnje državna blagajna postavljala le ta cilj, da se je redno dosegala določena količina prihodkov. Tak primer sta bila tudi daca na vino in meso v Goriški grofiji (Grafenauer, 1954). Goriški dac na vino bi se bil moral izterjevati le od prodaje na drobno, v resnici pa se je na cesti v Tolmin spremenil v mitnino, saj se je v Ročinju in Kanalu plačevalo "po tovoru" in "po vozu". Dac na meso, ki naj bi se plačeval na zaklano živino, namenjeno tako prodaji kakor domači porabi, se je v času Bandlovega upravljanja spremenil v davščino na prehod, ki jo je od Tolmincev pobiral v Ročinju in Kanalu. Bandel je sicer mesni krajcar izterjeval tudi od mesarjev, tolminskim vaškim skupnostim pa je naložil še izplačilo za domači zakol (ASPG, SP I, R 20, 20; SLAC, M, 425, 234, 259).

Dogodki okoli uvedbe in izterjave mesnega krajcarja so za razumevanje vzrokov tolminskega punta posebno zanimivi. Da bi pred komoro opravičili velik primanj-

kljaj ob izteku svoje pogodbe, so stanovi zvrčali krivdo na Tolmince, ki da se vztrajno branijo plačevanja. V tem je bilo precej resnice. Zaradi težav s Tolminci je komora v prvem letu stanovom celo odobrila izplačilo v višini le dveh tretjin zakupnega zneska, saj je ena tretjina od skupnih 6000 goldinarjev odpadla na Tolmince, zatem pa je to olajšavo preklicala. Na tem mestu omenimo dogodek iz leta 1628, ko so Tolminci s preusmeritvijo prodaje živine v Furlanijo izsiljevali goriškega glavarja. Podobno se je dogajalo v začetku 18. stoletja. Iz zaupnega dopisa med člani goriških deželnih stanov izvemo, da so po prvih rubežih v njihovo škodo, ker niso plačevali mesnega krajcarja, Tolminci preusmerili svoje trgovanje z živino in pridelki živinoreje v Čedad. S tem so Gorici popolnoma prekinili dobavo "masla, telet, goveda in slanine", tako da so jim bili stanovi "prisiljeni zagotoviti, da se jim v Gorici ne bo izvrševal noben rubež" (ASPG, SP I, P 45, 265). Tolminci so bili torej v stanju, da od deželne oblasti izsilijo privilegiran davčni položaj, saj je bila preskrba mesta in nenazadnje tudi plemstva z mesom odvisna od tolminske dobave. To svojo pogajalsko moč so koristno vnovčevali tako v 17. kot v 18. stoletju in si na ta način

zagotovili poseben položaj, ki ga je deželna uprava morala upoštevati. Istočasno lahko tudi v tem primeru opazimo, koliko so interesi plemstva vplivali na način uprave goriških stanov oz. njihovih odbornikov. Čeprav so Tolminci preskrbovali tudi meščane, ne moremo domniti, da so bili glavni odjemalci in porabniki njihovih pridelkov prav člani plemiškega stanu. Bolj ali manj tiha domena med stanovi in Tolminci o nekakšni posebni svobodi trgovanja pa ni bila enostavno rezultat merjenja moči med njimi. Bila je tudi način, s katerim so stanovi zagotavljali ohranitev socialnega miru v deželi. Tolminci so namreč bili ljudje iz gorskih dolin z močno zavestjo o svoji "posebnosti" v okviru Goriške grofije ter z dvestoletno tradicijo upornišva,⁹ zato je bila deželna uprava v ravnanju z njimi previdnejša. Blaga izterjava mesnega krajcarja od Tolmincev se je lahko obdržala, dokler so stanovi ostali upravitelji daca. Z nastopom Jakoba Bandella se je slika spremenila.

Toda najprej še kratek razmislek o izvoru primanjkljaja, ki je komoro prepričal, naj dac podeli zasebnemu davkarju. Njegovemu navajanju navkljub tako visokega primanjkljaja stanovi niso utrpeli samo zaradi Tolmincev. Že res, da so se Tolminci lahko na način, ki smo ga pravkar spoznali, plačevanju daca na meso v veliki meri izognili. Prav tako tudi drži, da so stanovi s Tolminci imeli precejšnje težave tudi pri izterjevanju daca na vino. Če so kupili vino na Goriškem, so namreč po novem Tolminci morali poleg običajnih mitnin plačevati še dac, zato so se raje preskrbovali v bližnji beneški Furlaniji. Dalje, v Krmini so se dachu na vino uprli že leta 1707, stanovi pa so nemudoma poslali četo oboroženih mož predvsem zato, da ne bi vlada poslala svojih. Toda dacha na vino niso plačevali niti imetniki goriških gospostev, ker so ga bili, odkar so na komoro vložili priziv, v pričakovanju rzsodbe začasno oproščeni (ASPG, SP I, P 45, 145; P 46, 77). Ta podatek navaja k mnenju, da izpad prihodkov od dacha na vino v letih, ko so za njegovo pobiranje skrbeli stanovi, lahko v prvi vrsti pripišemo posebni pozornosti do zavarovanja gosposkih rent iz tega naslova. K taki interpretaciji nagiba tudi dejstvo, da za čas, ko se je med stanovi in komoro odvijala diskusija o uvedbi obeh dacev, arhivski viri še zdaleč ne izpričujejo tako zagrizenega boja proti

dachu na meso, kakršnega lahko zasledimo proti dachu na vino. Še več, vtis je, da se je dac na meso uvedel skoraj mimogrede, pri čemer ne gre pozabiti, da so si stanovi sprva celo izborili oprostitev "toiminskega kontingenta".

Jakob Bandel je izterjavo mesnega krajcarja prevzel v letu 1709. Komori je ponudil 300 goldinarjev več kot stanovi, to je 6.300 goldinarjev letno, in tudi redno izplačeval svoje obroke, medtem ko stanovom v prejšnjih letih ni "uspelo" niti dosegati obljubljenega zneska. V tolminskem gospostvu je Bandel nameraval pobrati 2.100 goldinarjev letno (SLAG, M, 425, 234, 254), torej spet eno tretjino skupne vsote. Z bratom Antonom Bandlom, župnikom v Šentviški Gori na Tolminskem, sta se nato v letih 1710 in 1711 z uspehom angažirala, da je Jakob pridobil še dac na vino. Tudi v tem primeru je dacar Bandel komori redno in v polnem znesku (5000 goldinarjev letno) izplačeval obroke.

Goriško plemstvo in s tem deželni stanovi so bili od vsega začetka skrajno nezadovoljni z Bandlovim delom. Glavar in njegov namestnik sta bila pristojna in dolžna, da na njegovo prošnjo dacarju odredita oboroženo podporo za izterjavo davkov vsakokrat, ko bi se izkazalo za potrebno. Bandel pa se je pritoževal, da teh odredb ne more doseči. Glavar in njegov namestnik sta sicer bila cesarska oziroma državna predstavnika v deželi in načelnika krajevne državne uprave, istočasno pa največkrat tudi člana goriškega deželnega plemstva.¹⁰ Njuno upravljanje je zaradi tega bilo močno odvisno od lokalnih stanovskih vzgibov in službovanje v cesarskem imenu je moglo omiliti, ne pa tudi izbrisati njune interesne povezanosti z goriškim plemstvom. In prav v tem primeru, ko sta glavar in njegov namestnik Bandlu odklanjala oboroženo podporo, sta dejansko delovala popolnoma v skladu z usmeritvijo goriškega plemstva. Namreč: kolikor je bilo stanovsko upravljanje dacev podvrženo obrambi gosposkih interesov plemstva in torej v očeh komore finančno neučinkovito, toliko je bilo kasneje Bandlovo pobiranje neodvisno in učinkovito. Če upoštevamo sistem, ki so mu goriški stanovi sledili pri pobiranju in nasploh upravljanju davščin,¹¹ se neodvisnost od plemiških gosposkih interesov in učinkovitost pri izterjavi izkažeta kot napad prav na te interese. Dejansko so stanovi proti Bandlu vodili večletno kam-

9 Da so Tolminci svoj status v deželi doumneli kot poseben, izpričuje dejstvo, da so med uporom 1713 iskali listine, ki bi potrjevale njihove davčne privilegije. O tem še kasneje v tem prispevku. Na nek način je bil sicer poseben tudi institucionalni status tolminskega glavarstva kot upravne enote v okviru Goriške grofije, prim. Panjek, 1993-94, 17-21. Glede tradicionalne upornosti Tolmincev je nazoren podatek, da se je na Tolminskem med letoma 1513 in 1700 zgodilo najmanj dvajset različnih uporov, prim. Marušič, 1973, 46. V tolminskem glavarstvu je vrela tudi že na prehodu iz 17. v 18. stoletje. Tolminci so leta 1698 odklonili plačevanje novouvedenega dacha na usnje in meso. Goriški "fiscate" in "gastaldo", ki sta se podala na Tolminsko, sta začutila, da sta "v življenjski nevarnosti", in se vrnila. Tem dogodkom je sledil proces, ob zaključku katerega je vlada v Gradcu odredila odvzem nekaterih kmetij, ki pa ni stekel, ker jih ni hotel nihče prevzeti (SLAG, M, 428, 2624, 2636-2643). Podobno dogajanje omenja že Rutar, 1882/1972, 113. V istih letih so se Tolminci upirali tudi plačevanju novega davka (imenovanega "novina") in davka na ognjišča. Takratni spori z grofom Coroninijem in z nekaterimi župniki se obravnavajo kasneje v prispevku.

10 V tem obdobju je glavar bil Giovanni Gaspare Cobenzl (Kobencelj), podglavar pa Leopoldo Adamo Strassoldo.

11 Da je finančna uprava grofije močno podlegala interesom posameznikov iz vrst plemstva in plemstva kot skupine, je nedvoumno zatrijeval že C. von Czoernig, 1873/1969, 470-472.

panjo, za katero niso izbirali sredstev. Bandla so pri komori skušali orisati kot privatno osebo, ki v škodo celotne dežele in njenega prebivalstva zasleduje izključno lastno korist. Razne vaške skupnosti so spodbudili k temu, da na komoro naslovijo svoje pritožbe proti Bandlovemu brezobzirnemu načinu izterjave pristojbin od dacev, ki ne prizanese ne plemičem ne kmetom (ASPG, SP I, P 46, 25, 28). Po pridobitvi še daca na vino se je Jakob Bandel pri komori celo pritožil, da se mu "zaradi teh dacev streže po življenju". Takojšnja stroga in razžaljena replika glavarja Giovannija Gasparja Cobenzla (Kobencelj) kaže precej jasno na to, da je s svojimi obtožbami Bandel meril na predstavnike iz vrst plemstva (SLAG, M, 425, 205).

Toda korenine odpora goriškega plemstva do Bandla so tičale tudi nekje drugje. Jakob je začetno vsoto za pridobitev daca na meso v zakup dobil od grofa Gerolama della Torre in barona Bartolomea Taccòja.¹² Oba sta se v preteklih letih s svojimi pobudami - sicer neuspešno - spustila v odprt spor z goriškimi stanovi, finančna podpora Jakobu Bandlu pa jima je pomenila nadaljevanje njunega nasprotovanja vodilni eliti v deželi. Grof Gerolamo della Torre je v prvih letih 18. stoletja zahteval in tudi dobil imenovanje za maršala v Goriški grofiji ter, kot smo že videli, predlagal uvedbo daca na vino. Obe pobudi so deželni stanovi razumeli predvsem kot grožnjo svoji institucionalni oz. gospodarski prevladi, kar sta dejansko tudi bili. Bartolomeo Taccò je v istih letih komori predlagal prodajo občinskih (srenjskih) zemljišč na Goriškem, katerih obstoj je imel nezanemarljivo vlogo pri ohranjanju družbenega in gospodarskega ravnotežja v deželi, za njimi pa so se spet skrivali močni interesi plemstva.¹³ Upoštevati je tudi treba, da je bil Jakob sin Martina Bandla, ki je pri goriškem uradu za komorne rabote služboval prav kot podrejeni Bartolomea Taccòja (Šorn, 1950, 179-180), tako da moramo Bandlove v teh letih v bistvu razumeti kot Taccòjeve kliente. Od začetka 18. stoletja dalje je goriška meščanska družina Bandel vse svoje napore vlagala v gospodarski in družbeni vzpon, ki jim je na sredini stoletja dejansko uspel (Situla, 1973, 188). Pri tem je po svojih močeh sodeloval tudi šentviškogorski župnik Anton, ki so ga leta 1709 farani izgnali, ker je za svoje službovanje zahteval neobičajne in previsoke prispevke.

Vse to seveda še ne pomeni, da je nastop Jakoba Bandla pomenil spremembo na slabše samo za goriško plemstvo, ki je ostalo brez vzvodov, s katerimi bi se

brnilo plačevanja pristojbin za dac na vino in po svoji uvidevnosti upravljalo dac na meso.

Bandel je pristojbino za dac na vino od 6 grošev po tovoru, ki so jih pobirali stanovi, dvignil na 10 grošev, kar je pomenilo zaostritev tudi za malega briškega proizvajalca, ki je svoje nasprotovanje davkarju pokazal že ob samem začetku upora leta 1713. Smernice kraškega uporniškega gibanja nasprotno ne kažejo na veliko prizadetost Kraševcev zaradi obeh dacev. Z bogatejšimi podatki razpolagamo v primeru Tolmincev. Tolminski gospod in glavar, grof Giacomo Antonio Coronini, je leta 1711 med svojimi podložniki proizvedoval, pod katerimi pogoji bi bili pripravljene plačevati davščini. S plačevanjem daca na vino bi Tolminci soglašali, če bi se pristojbina vrnila na prejšnjo vsoto 6 grošev po tovoru, glede davščine na meso pa je bila "velika večina trdno odločena, da je nikakor noče plačevati" (SLAG, M, 425, 234). Leto kasneje [1712] so v svoji pritožbi zatrjevali, da je davkar podvojil pristojbino za dac na vino, ki ga pobira tudi od vina za domačo porabo ter od tistega, ki ga tovorijo svojim župnikom ali na Kranjsko in v Bohinj. Od goriškega podglavarja so tudi zahtevali, naj davkarju ukaže, da mora na Tolminskem dac na vino pobirati po istih postopkih kot v ostalem delu grofije (ASPG, SP I, P 47, 34). Istega leta so pod vplivom vse večjih pritiskov vsaj deklarativno že pristajali tudi na plačevanje mesnega krajcarja, obenem pa se pri vladi in cesarju pritoževali, da je vsota 2.100 goldinarjev, ki jo je Bandel nameraval pobirati na Tolminskem, previsoka in nepravilna. V pričakovanju odloka so goriške upravitelje prosili, naj odložijo izvršitev rubežev, ki jih je zahteval Bandel (SLAG, M, 425, 259-260).

Bandlov prihod je pomenil nastop novega igralca na goriški sceni. Kot komorni zastavni dacar je Bandel imel direkten stik s komoro, od njega so v Gradec romala poročila o stanju in dogajanju na Goriškem, ki so se znatno razlikovala od enoumne predstave iz prejšnjih let. Do takrat so lahko stanovi dokaj učinkovito predstavljali tako sliko dežele, ki je krepila pravilnost njihovih stališč. Plemstvo je po potrebi od podložnikov lahko dobilo tudi pritožbe z zaželjeno vsebino, da bi bolj nazorno prikazalo sozvočje med svojimi argumenti ter potrebami in tegobami podeželskega prebivalstva. Zdaj je Bandel v Gradec poročal, da so v prejšnjih letih stanovi v resnici izterjevali samo od revežev, ne pa od plemičev, da so Tolminci v resnici plačevali in da se mu streže po življenju. Bandlova izvajanja seveda niso bila nujno in vedno resnična. Zato pa so bile za nadaljnji

12 Marušič, 1990, 38. V inventarju zapuščine barona Bartolomea Taccòja, ki je kot zdravnik služboval v Gradcu in Leobnu, dejansko zasledimo tudi navedbo listine o kreditu v znesku 1520 goldinarjev, ki ga je Taccò dal Jakobu Bandlu (SLAG, AL, 1285, 2).

13 Ta dogajanja se uvrščajo v širši okvir nastajanja družbenogospodarskih predpogojev za razvoj kmečkega gibanja in izbruh upora na Goriškem v letu 1713, v tem prispevku pa se obravnavajo v mejah njihove vloge kot neposredni gospodarski dejavniki, ki so do kasnejšega upora dejansko privedli. Bolj na splošno naj omenim še, da se je v začetku 18. stoletja na Goriškem odigrala vrsta institucionalnih, gospodarskih in družbenih sporov, kmečki upor iz leta 1713 pa iz več pogledov predstavlja trenutek, ko se je podeželsko prebivalstvo aktivno vključilo v širše dogajanje. Te tematike so podrobneje obdelane v Panjek, 1996, 39-73.

razvoj dogodkov pomembne predvsem njegove večkratne pritožbe na račun glavarja in podglavarja, češ da mu ne nudita potrebne pomoči pri izvedbi rubežev. S tem so le-ti skušali omejevati njegovo učinkovitost, ki se je v primerjavi s prejšnjimi leti med podeželskim prebivalstvom izboljšala predvsem na račun Tolmincev in njihovega trgovanja z živino in živinorejskimi pridelki.

Tiha domena o blagi izterjavi in neizvrševanju rubežev je v letih po Bandlovi prevzemu pobiranja daca propadla. Tolminci so bili vse bolj nejevoljni in v svoji pritožbi iz leta 1711 menili, da jih dacar "prekomerno bremeni". Zato je vlada namestniku goriškega glavarja Strassoldu in tolminskemu glavarju Giacomu Antoniu Coroniniju odredila, naj poizvesta, če obtožbe na Bandlov račun držijo. Ob zaključku preiskave je komorni prokurator Andrea de Staiz¹⁴ izdal ukaz, naj Tolminci izjavijo, koliko mesa so porabili in prodali, in na tej podlagi naj se v roku petnajstih dni izplačajo pristojbine od daca. Tolminci niso popustili in se 1712 zopet pritožili pri vladi in cesarju. V pričakovanju odloka se še ni postopalo (SLAG, M, 425, 259-260).

Pritiski komore na deželne upravitelje, naj Bandlu odredijo rubeže, so se v naslednjem letu stopnjevali. V tistem času je v glavarjevi odsotnosti njegove dolžnosti izvrševal podglavar Strassoldo. Kako je prišlo do dogodka, ki je vnel upor, je Strassoldo v svojem obrambnem memorialu opisal takole: "(...) odlašal sem, dokler sem mogel, a ker jih je potekanje časa le podpiralo v njihovem vztrajanju, preteklega meseca marca [1713] omenjenemu Bandlu nisem mogel zavrniti rubeža več tovorov¹⁵ soli s konji vred in aretacije enega moža iz Tolmina (...)" (SLAG, M, 428, 2636-2643).

Podglavar je torej od prvega komornega ukaza iz leta 1711 odlašal z ukrepanjem proti Tolmincem kar dve leti. V tem spet zapazimo odklonilni odnos do Bandla in obrambo dobave mesa mestu Gorici. Vendar je bilo tako dolgo odlašanje tudi posledica tega, da si nihče, niti tolminski glavar, niti goriška deželna uprava, niti sam Bandel, ni upal proti Tolmincem nastopiti s silo, še najmanj pa na ozemlju glavarstva. Tolmince so imeli za "trgovratne in uporniške", podglavar Strassoldo pa se je po puntu moral braniti pred obtožbo, da Bandlu ni odrejal rubežev iz strahu pred njimi, ker da so "po naravi nasilni" (SLAG, M, 428, 2636-2643). Pod pritiskom komore, v ozadju katerega je stal Bandel, je torej Strassoldo nazadnje le klonil in se s tem tudi dokončno izneveril tihim pogodbam s Tolminci.

Tolminski upor se je začel na nedeljo, 26. marca 1713. Rubež in aretacija enega njihovega moža sta Tol-

mince napeljala na to, da pri Jakobu Bandlu protestirajo zaradi prekomernih in nepravičnih zahtev njegovih podrejenih in pooblaščenih izterjevalcev ter da od podglavarja zahtevajo izpustitev svojega tovariša. V mesto so nameravali "eden po hiši, kakor eden po hiši plačujejo dac, da bi na trgu v Gorici poračunali z daccarjem Bandlom" (ASPG, SP I, P 47, 127).

Prav gotovo velja, da sta nova daca krčila donosnost kmečke trgovine, v prvi vrsti prodaje in tovorjenja vina ter prodaje živine za zakol in pridelkov od živinoreje. Ob tem pa se lahko vprašamo, kateri od dveh je imel neposrednejši vpliv na splošno nezadovoljstvo med podeželskim prebivalstvom. Glede na dogajanje iz prejšnjih let bi vsekakor pričakovali, da je Bandel Tolmince še najbolj oškodoval z mesnim krajcarjem. Čeprav v ključnih trenutkih viri ne razlikujejo več med obema davščinama, je iz navedenega konteksta precej jasno dvoje. Prvič, da je Bandel z novim postopanjem pri dacu na meso pritisknil predvsem na Tolmince, ki so v prejšnjih letih nedvomno bili glavni razlog primanjkljaja iz tega naslova. Drugič, da je z vinskim daccem še najbolj oškodoval plemstvo. Istočasno pa ne moremo spregledati dejstva, da je glavšina trgovinskega prometa na soški cesti v smeri proti severu odpadla na prevoz vina. Tovorniki so tu bili predvsem kmetje, med njimi pa tudi Tolminci. Vsekakor je skupna vsota, ki jo je Bandel pobiral na Goriškem, znatno presežala znesek zakupa, saj so od dacev poleg Bandla imeli koristi še njegovi podrejeni izterjevalci. Uporniki so v prvih dneh s svojimi dejanji tudi jasno pokazali, zaradi koga so bili ogorčeni. Z napadi na lastnino so prizadeli Jakoba Bandla, njegove podrejene davkarje ter nenazadnje tudi grofa Gerolama della Torre in Bartolomeovega brata barona Carla Taccòja, gospoda v Števerjanu. Gerolamo in Bartolomeo sta namreč ob samem začetku Jakobu Bandlu dala na razpolago potrebno vsoto za pridobitev zakupa.

Kmečko uporniško gibanje je v naslednjih dneh in tednih zajelo tudi Brda in Kras, prebivalstvo nižinskega območja pod upravo Gradišča pa v njem ni sodelovalo, saj tam daca na meso in vino nista bila uvedena. Pripadniki černide¹⁶ iz Gradišča, ki so jo Goričani pozvali v pomoč proti upornikom, so celo izjavljali, da bodo še sami poklicali na pomoč Tolmince, če bo njihov princ¹⁷ tudi njim naložil ista bremena (ASPG, SP I, P 47, 134).

Upor Tolmincev in Bricev pa ni bil uperjen le proti daccem, ampak tudi proti načinu njihovega izterjevanja, ki so ga poosebljali Jakob Bandel in njegovi ljudje. Goriško plemstvo je medtem na tihem upalo, da bo vstaja proti Bandlu prepričala vlado, naj osovražnemu

14 Andrea de Staiz se je nekaj let prej že ukvarjal z gospodarskimi vprašanji na Goriškem, saj je kot komornik sledil načrtovanju prodaje srenjskih zemljišč.

15 Izraz "tovor" označuje mersko enoto (nem. "Saum", "Samb"; it. "sorna", "somna").

16 Kmečko oboroženo moštvo.

17 Z izrazom "princ" so tu mislili na kneza Eggenberga. Grofija Gradiška je od leta 1647 do leta 1717 pripadala knezom Eggenbergom, leta 1754 pa se je dokončno združila z Goriško grofijo (Von Czoernig, 1873/1969, 793-799).

darjarju končno prekličje zakup. Kraševci v prvi fazi še niso nastopili, kasneje pa je pri kmečkem uporu na Krasu prevladal klasični protigosposki in protifevdalni značaj,¹⁸ ki je bil Tolmincem in Bricem tuj.¹⁹ Zato pa so na Tolminskem iskali stare listine, diplome in patente, s katerimi bi dokazali svoje že zdavnaj pridobljene davčne privilegije. V igro je tedaj odločno stopila tudi država, za katero je v dobi rastoče centralizacije bila zahteva po davčnih privilegijih nesprejemljiva, prav tako nesprejemljiv pa je zaradi potreb državne blagajne

bil protest zoper njenega zakupnega davkarja.²⁰

Z začetkom upora so kmetje na Goriškem odpirali vprašanja, ki jih izključno gospodarska analiza ne more osvetliti. Odnos kmetov do novih davkov in davkarjev, do fevdalne gospode, do svojih starih pravic ali privilegijev in torej do tradicije so namreč vprašanja, ki zahtevajo obravnavo etike kmečkega prebivalstva, njegovega pogleda na svet ter na vlogo vladarja v njem. Skratka, kmečkega pojmovanja pravičnosti in nepravičnosti.

AGRICULTURE AND TRADE IN THE GORIZIA REGION IN MODERN TIMES: PEASANT RISING IN 1713 FROM THE ECONOMIC-HISTORICAL PERSPECTIVE

Aleksander PANJEK

IT-34135 Trieste, Via G. C. Barni, 8

SUMMARY

The Gorizia County was a border province within the framework of the Hapsburg state. Its economy was strongly influenced by the fact that its western frontier coincided with the Austrian-Venetian state border. Trading and smuggling in this area took advantage offered by the border, particularly due to the differences in taxation and the possibilities to avoid tollhouses. The region was very diverse from the geographical aspect as well as in view of its agricultural production, while the fact that the nobility and peasants were closely connected with the market was characteristic of the entire region. As a result of the presence of towns (Gorizia, Trieste), nearness of the sea and the character of a transitional region between the Venetian Republic and Carniola as well as Hungary further up, this trend even increased. An important source of income for noblemen was trading in wine either on local market or further away, particularly in Carinthia. In all parts of the region the rural population made regular use of non-agricultural sources of income. The decisive factors in this were that they often opted for monocultures (e.g. wine trade at Brda), that their farms were fragmented (Kras) and that stockbreeding in mountainous country (Upper Soča basin - Tolmin) has its certain weight.

The established economic interests in the Gorizia region were badly affected by duties on wine and meat imposed by the state to cover the costs of War of the Spanish Succession (1701-1714). Most affected were the trade practiced by the nobility, carting of wine by peasants and trading around Tolmin in livestock and stockbreeding products. Until the taxes on articles of consumption were administered by provincial authorities, the latter succeeded in protecting the nobility's economic interests and at the same time to preserve social peace in the country, although at a price of an irregular and insufficient payment of instalments to the state chamber. This is why the state decided that taxes should be exacted by an individual, namely Jakob Bandel, a citizen of Gorizia, who could then follow, through tax collecting and with a financial support of some noblemen, i.e. the opponents of the ruling élite, his own economic and social rise. With this activity he affected not only the interests of the nobility but

18 V gospostvu Švarcenek so podložniki imeli z gospodom, grofom Ferdinandom Petazzijem, že v letu 1711 spor zaradi robot, ki jih je najprej privedel pred goriško sodišče, nato pa je o tem bil izdan še cesarski odlok (SLAG, M, 427, 2027). V uporu leta 1713 so v Švarceneku nadaljevali boj, ki jim po pravni poti ni prinesel pričakovane rešitve.

19 V letu 1703 so se Tolminci uprli gospodu, grofu Giacomu Antoniu Coroniniju, in se v Gradcu priložili, ker jim je ta nalagal davščine na novine in od njih zahteval, da zastopj robotajo tudi izven meja gospostva oz. glavarstva, (ASPC, SP II, 349, 88, 96). Prim. tudi Marušić, 1973, 47. V kasnejšem uporu iz leta 1713 pa ni zaslediti nobenega odmeva te zadeve ali obnovljive zahtev in protestov proti grofu G. A. Coroniniju. V leto 1713 so se zato zavlekli spori z župniki v Šentvriški Gori, Cerknem in Knezi iz let 1709-1711, katerim se je pridružil še spor z župnikom v Nemškem Rutu (SLAG, M, 425, 216, 244. BMCV, MG, 488/V, 3). Več o sporih v tolminskih župnijah v Panjek, 1993/94, 132, 145-6.

20 Prim. Panjek, 1993/4 ter 1996.

also of the inhabitants of the Tolmin dominion, to whom the trading in livestock meant an important source of income. He also made an end to the long-standing tacit agreement between the authorities and the inhabitants of Tolmin, according to which the latter did not pay levies on meat, by which the authorities enabled the town of Gorizia to be supplied with meat and the same time maintained peace in the country. When in 1713 the provincial administration ordered, under the pressure of the chamber and Jakob Bandel himself, the first distraint to be carried out against a Tolmin carter, a rising against Bandel flared up and gradually spread through the entire Gorizia County. With this rebellion the peasants of the county raised questions about justice and injustice (attitude towards new taxes, feudal lords, old rights and privileges), which cannot be comprehended through a merely economic analysis restricted to by this article.

Key words: farming, trade, history of regional economy, Gorizia region, peasant rising

ARHIVSKI VIRI

- ASPG (Archivio Storico Provinciale di Gorizia), Urbari, Nr. 233-247.
 ASPG, Stati Provinciali (SP) I, b. P 38.
 ASPG, SPI, b. P 43.
 ASPG, SPI, b. P 44.
 ASPG, SPI, b. P 45.
 ASPG, SPI, b. P 46.
 ASPG, SPI, b. P 47.
 ASPG, SPI, b. R 18.
 ASPG, SPI, b. R 20.
 ASPG, SP II, b. 349.
 BMCV (Biblioteca del Museo Correr, Venezia), Morosini-Grimani (MG), b. 488/V.
 KLAK (Kärntner Landesarchiv Klagenfurt), Ständisches Archiv (SA), C-Akten/I, Sch. 619, Fz. 4.
 KLAK, SA, C-Akten, Abteilung I, Sch 314, Fz. 161.
 SLAG (Steiermarkisches Landesarchiv, Graz), Altes Landrecht (AL), Nr. 1285, H. 2.
 SLAG, Sachabteilung der Innerösterreichischen Hofkammer (HKS), K. 112, H. 2. Görzerischen Waldmeister Ampts gegenschreibers Gregorn Comars Beschreibung der Gründen und Hüben in der Herrschaft Tibein (1570).
 SLAG, HKS, K. 121, H. 1.
 SLAG, HKS, K. 122, H. 6.
 SLAG, HKS, K. 122, H. 7.
 SLAG, Miscellen (M), K. 425.
 SLAG, M, k. 427.
 SLAG, M, k. 428.
 SLAG, M, K. 428, f. 2636-2643, Memorial podglavarja Strassolda, naslovljen na cesarja, 22.5.1713.

LITERATURA

- Bianco, F. (1995): Contadini, sbirri e contrabbandieri nel Friuli del '700. Pordenone (It).
 Ferigo, G., Fornasin, A. (a cura di) (1997): Cramars. Emigrazione, mobilità, mestieri ambulanti dalla Carnia

- in età moderna. Atti del convegno internazionale di studi Cramars. Tolmezzo (UD).
 Gestrin, F. (1973): Kmečka trgovina kot ozadje kmečkih uporov. Situla, 13, 45-67.
 Gestrin, F. (1965): Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja. Ljubljana.
 Giorgetti, G. (1974): Contadini e proprietari nell'Italia moderna. Torino.
 Grafenauer, B. (1954): Veliki tolminski kmečki punt. Kronika, II, 2.
 Katalog dokumentov in priloga (1973). Situla, 13.
 Marušič, B. (1990): La rivolta dei contadini goriziani nell'anno 1713. Annali di storia isontina, III.
 Marušič, B. (1973): Veliki tolminski punt leta 1713. Tolmin.
 Melik, A. (1950): Planine v Julijskih Alpah. Ljubljana.
 Panjek, A. (1996): Il miserabil paese. Lotte di potere, conflitti economici e tensioni sociali nella contea di Gorizia agli inizi del Settecento. Metodi e Ricerche, XV-2.
 Panjek, A. (1993-94): Una grande sollevazione contadina in terra slovena. La rivolta di Tolmino del 1713 / Tesi di Laurea. Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Trieste.
 Panjek, A. (1997): Un contributo per la storia economica e sociale del Carso nel '500. Presentazione di una fonte. Metodi e Ricerche, XVI-2, v tisku.
 Rajšp, V. (1994): Obsoska cesta v prometni politiki avstrijske države. Kronika, 42, 1, 46-51.
 Rutar, S. (1882, ponatis 1972): Zgodovina Tolminskega. Gorica.
 Tucci, U. (1991): La strada alpina del Predil e Venezia. V: Erzeugung, Verkehr und Handel in der Geschichte der Alpenländer - Tiroler Wirtschaftsstudien, 351-375.
 Von Czoernig, C. (it. ponatis 1969, po nem. izdaji 1873): Il territorio di Gorizia e Gradisca.
 Šorn, J. (1950): Donesek h kmečkim uporom v letih 1705 in 1713. Zgodovinski časopis, IV.
 Štih, P. (1994): Goriški grofje ter njihovi ministrali in militi v Istri in na Kranjskem. Ljubljana.